

DOI: <https://doi.org/10.47344/sdubss.v55i1.001>

FTAMP: 19.45.91

Медиадискурстағы АЭС: ақпараттық күн тәртібін қалыптастырудың ерекшеліктері мен қоғамдық қабылдауға әсері

Асель Мергенова
SDU University, Қаскелең, Қазақстан
email: 241308001@sdu.edu.kz

Аңдатпа

2024 жылдың 2 қыркүйегінде Қ.К. Тоқаев елдегі алғашқы атом электр станциясының құрылысына қатысты референдумның уақытын жариялады. Сол уақыттан бастап бұл жайт медиа кеңістікте көрініс тапқан ауқымды қоғамдық пікірталастарды тудырды. Бұл зерттеу елімізде мемлекет тарапынан қаржыландырылатын және тәуелсіз БАҚ өкілдерінің АЭС салу мәселесі бойынша халыққа ақпаратты ұсынуын зерттеу үшін күн тәртібін құру теориясын арқау етеді. Себебі мақалада қазіргі медиа дискурс шеңберінде Қазақстанда АЭС салу тақырыбы бойынша ақпараттық күн тәртібін қалыптастыру ерекшеліктерін анықтау, сондай-ақ оның қоғамның қабылдауына әсерін зерттеу мақсаты көзделді. Атап айтқанда, зерттеу келесі сұрақтарға жауап іздейді: «Мемлекетке тәуелді және тәуелсіз БАҚ өкілдерінің АЭС салуға қатысты күн тәртібі қандай?», «Орыс және қазақтілді аудиторияға да бірдей ақпарат таратылды ма?». Осы мақсатта мақала екі жетекші БАҚ-тың қазақ және орыстілді жаңалықтар сайттарына контент анализ жүргізді. Олардың біреуі толықтай үкіметтен қаржыландырылса, екіншісі тәуелсіз БАҚ. Бірінші бұқаралық ақпарат құралдары – «Егемен Қазақстан» қазақ тілінде ақпарат тарататын жаңалықтар сайты және орыс тілінде хабар таратушы – «Казахстанская правда» сайты; ал екінші БАҚ өкілдері – «Vlast.kz» сайтының қазақ және орыстілді порталы. Мәселенің тұтас бейнесін көру үшін референдумға дейінгі екі апта аралығындағы мақалалар мен жаңалықтар талданды. Себебі соңғы екі аптада салыстырмалы түрде БАҚ тарапынан ақпараттық таратылым көп болды. Барлығы $n=12$ жаңалық мақалалар сарапталды. Тандалған әр БАҚ-тан үш мақаладан қарастырылды. Оның нәтижесі бойынша референдумға дейінгі екі апта ішінде мемлекеттік қаржыландырудағы БАҚ-тардың күн тәртібі АЭС құрылысына қатысты қолдау сипатында болды деген болжам расталды.

Кілт сөздер: Күн тәртібін құру, фреймнің құру, АЭС, Егемен Қазақстан, Казахстанская правда, Vlast.kz

Кіріспе

Қазіргі қоғамда бұқаралық ақпарат құралдары (БАҚ) саяси процестерді қалыптастыру мен мемлекеттік биліктің шешімдерін заңдастыруда маңызды рөл атқарады. Қазақстанда медиа биліктің бақылауындағы негізгі құралдардың бірі ретінде қызмет етіп, саяси күн тәртібін анықтау және қоғамдық пікірге ықпал ету механизмдерінің ажырамас бөлігі. Бұл үдерісте билік күн тәртібі (agenda-setting) және фреймнің (framing) теорияларын тиімді пайдаланып, өз мүдделерін жүзеге асыруға бағытталған ақпараттық кеңістік құрады (McCombs & Shaw, 1972).

Күн тәртібі теориясы БАҚ арқылы қоғамдық назарды белгілі бір мәселелерге бағыттауды білдіреді. Осы тәсілдің көмегімен билік халықтың назарын өзекті деп танылған тақырыптарға шоғырландырып, шешім қабылдау процесіне ықпал етеді. Мысалы, экономикалық реформаларға байланысты өзгерістер немесе ұлттық қауіпсіздік мәселелері БАҚ-та жиі талқылана отырып, олардың маңыздылығы жоғары етіп көрсетіледі. Бұл тәсіл билікке назарды өзіне қолайлы тақырыптарға аударуға мүмкіндік береді (McCombs & Shaw, 1972). Ал фреймнің теориясы белгілі бір тақырыпты көрсетудің ерекше жолын қамтиды. БАҚ бір оқиғаны әртүрлі ракурста ұсынып, оны қоғам үшін маңызды немесе екінші дәрежелі етіп көрсетуге қабілетті. Мысалы, әлеуметтік

реформалар халыққа «қоғамдық игілікке арналған қадамдар» ретінде көрсетілуі мүмкін, ал сыни пікірлер еленбеуі немесе назардан тыс қалуы ықтимал (Entman, 1993). Бұл фреймнің құралдары биліктің саяси әрекеттерін халық арасында қолдаудың жоғары деңгейін қамтамасыз етуге бағытталады.

Қазақстанда мемлекеттік бақылаудағы БАҚ халыққа үкіметтік шешімдердің маңыздылығын көрсетуге қызмет етеді. Сонымен қатар ақпараттық кеңістікте альтернативті көзқарастар мен оппозициялық идеяларды шектеу арқылы билік өз шешімдерін заңдастырады (Freedom House, 2023). Мысалы, тәуелсіз журналистерге қысым көрсету, цензура немесе оппозициялық БАҚ-ты жабу арқылы қоғамдық пікірді монополизациялау орын алуда.

Мемлекеттік БАҚ қоғамның күн тәртібін қалыптастыруда үкіметке тиімді құрал ретінде қызмет етеді. Үкімет шешімдерін оң қырынан көрсету, сыни пікірлерді шектеу әрі маңызды саяси оқиғаларды «халық игілігі» тұрғысынан жариялау - ақпараттық кеңістікті биліктің мүддесіне сай қалыптастыруға мүмкіндік береді (Freedom House, 2023). Яғни, мемлекеттік БАҚ тарапынан билік шешімін қолдау сипатындағы мақалалар жариялайды. Сондықтан бұл мақалада жоғарыда аталған теорияларды негізгі ала отыра, мемлекеттің БАҚ арқылы 2024 жылдың саяси маңызы бар тақырыптардың бірі - АЭС тақырыбын қоғамның санасына қалыптау үшін қандай мақалалар жариялағандығын анықтадық.

АЭС салу мәселесіне кіріспе

Энергетикалық қауіпсіздік кез келген мемлекет және Қазақстан үшін де негізгі міндеттердің бірі. Себебі атом электр станциялары (АЭС) елдің энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқара отырып, Қазақстанның энергетикалық инфрақұрылымының негізгі элементтерін құрайды. Ішкі энергияны тұтынудың өсуі - таза энергия көздерін іздеу мәселесі ерекше өзекті болып отыр. Соңғы жылдары, әсіресе жаһандық климаттық өзгерістер мен тұрақты энергия көздеріне көшу жағдайында, атом энергетикасына қатысты мәселелер үкіметтер деңгейінде де, қоғамдық дискурста да қызу пікірталастардың тақырыбына айналды.

Мемлекеттік билік электр энергиясының өсіп келе жатқан қажеттіліктерін қанағаттандыру және көмір электр станцияларына тәуелділікті азайту үшін атом электр станцияларын салу жоспарын бірнеше рет жариялады. 2023 жылдың 1 қыркүйегінде елдегі алғашқы атом электр станциясының құрылысына қатысты Қ.К. Тоқаев халыққа жолдауында сөз қозғады. Кейін 2024 жылдың 2 қыркүйегінде Қ.К. Тоқаев елдегі алғашқы атом электр станциясының құрылысына қатысты референдумның уақытын жариялаған еді. Бұл оқиға медиа кеңістікте көрініс тапқан ауқымды қоғамдық пікірталастарды тудырды. Бір жағынан, АЭС электр энергиясын тұрақты жеткізуді қамтамасыз етудің перспективалы және тиімді тәсілі ретінде қарастырылады, екінші жағынан, әсіресе Қазақстанның Семей ядролық полигоны түріндегі тарихи тәжірибесін ескере отырып, экологиялық қауіпсіздікке, радиация тәуекелдеріне және ықтимал апаттарға қатысты халық арасында елеулі алаңдаушылық туғызды. Бұдан бөлек, Чернобыль мен Фукусима сияқты апаттарды қоса алғанда, тарихи контексттің ықпалында бұл атом электр станцияларына қатысты ерекше қорқыныш пен біржақтылықты қалыптастырады (Сұлтанов, 2023). Сондықтан АЭС-тің құрылысы – бұл белсенді қоғамдық талқылаулар мен медиа дискурста әртүрлі әңгімелердің қалыптасуын тудыратын күрделі және даулы процесс болды. Қазақстанда БАҚ-тардың АЭС салу тақырыбын қолдайтын ақпараттық күн тәртібін қалыптастыру ерекшеліктерін қолдану арқылы атом энергетикасын оң көзқарастағы қоғамдық қабылдауға итермелеу мәселесі туындады.

Жалпы ақпараттық белгісіздік пен сенімді ақпараттың жетіспеушілігі жағдайында Қазақстанның медиа ландшафтында атом энергетикасы төңірегінде әңгімелер қалай қалыптасатынын және олардың қоғамның пікіріне қалай әсер ететінін түсіну маңызды. Ал атом электр станциясының құрылысы сияқты өткір мәселелерде қоғамдық пікірді қалыптастыру бұл тақырыптың медиада қалай жарияланғанына тікелей байланысты. Медиа дискурс ақпараттық күн тәртібін құруда, пікірлер қалыптастыруда шешуші рөл атқарады (Balockaite & Rinkevicius, 2009).

Бұл мақала Қазақстандағы атом электр станциясының айналасында ақпараттық күн тәртібін қалыптастыру ерекшеліктерін қолдану арқылы атом энергетикасын оң көзқарастағы қоғамдық қабылдауға әсерін зерттеуге бағытталған. Осы тұрғыда мемлекетке тәуелді және тәуелсіз БАҚ өкілдерінің АЭС салуға қатысты күн тәртібі қандай? Орыс және қазақтілді аудиторияға да бірдей ақпарат таратылып жатыр ма? Бұл зерттеуде осы сұрақтарға жауап іздеп, еліміздегі екі жетекші БАҚ-тың қазақ және орыстілді жаңалықтар сайттарына контент анализ жүргізді. Олардың біреуі толықтай үкіметтен қаржыландырылса, екіншісі тәуелсіз БАҚ: «Егемен Қазақстан» және «Казахстанская правда» мен «Vlast.kz» сайтының қазақ және орыстілді порталдары АЭС салу тақырыбында қандай ақпарат тарататынын анықтадық.

Негізгі зерттеу нысанына алынған материалдар - референдумға дейінгі 2 апта аралығындағы мақалалар мен жаңалықтар. Себебі соңғы екі аптада салыстырмалы түрде БАҚ тарапынан ақпараттық таратылым көп болды.

Әдебиетке шолу

Бұл зерттеу елімізде мемлекет тарапынан қаржыландырылатын және тәуелсіз БАҚ өкілдерінің АЭС салу мәселесі бойынша халыққа ақпаратты ұсынуын зерттеу үшін күн тәртібін құру теориясын арқау етеді. Себебі мақалада қазіргі медиа дискурс шеңберінде Қазақстанда АЭС салу тақырыбы бойынша ақпараттық күн тәртібін қалыптастыру ерекшеліктерін анықтау, сондай-ақ оның қоғамның қабылдауына әсерін зерттеу мақсаты көзделді.

Күн тәртібі теориясы - жекелеген адамдарды баспасөз және теледидар арқылы көретін кейбір құбылыстар мен оқиғаларды басқалардан маңыздырақ деп санауға мәжбүрлейді. БАҚ иесі бұқараға не таралатынын шешеді. Сол ақпарат белгілі бір уақытқа БАҚ-тың күн тәртібіне айналады. Баспасөз саяси проблемаға қаншалықты көңіл бөлетіні мен аудиторияның осы мәселені қаншалықты маңызды деп санайтындығы арасында сәйкестік пайда болады. Аудиторияға қандай шешім шығару керек екенін ұсынбайды. Бірақ не туралы ойлауы керек және шешімін табуы тиіс мәселелер қандай екенін айтады (Черных, 2008). Ал Коэнның айтуынша (1963), бұл теория бұқаралық ақпарат құралдарының проблема ретінде көрсететін екпіні мен бұқаралық ақпарат құралдарының аудиториясы мен жұртшылықтың реакциясын байланыстырады. Жалпы күн тәртібін белгілеу теориясы бұқаралық ақпарат құралдарының сайлау кезіндегі саяси мінез-құлық үлгісін өзгертуге қалай әсер ететінін түсіндіруден басталған. Жалпы аталмыш теория бұқаралық ақпарат құралдарының белгілі бір оқиғаны өздерінің медиа аудиториялары үшін қалай бояйтындығын да қамтиды (Matsaganis & Payne, 2005).

McCombs (2008) осы тұжырымдаманы өзінің зерттеулерінде тереңінен талдап, медиа арқылы қоғамның назарын аудару мақсатында тақырыптардың таңдалуы ақпараттық күн тәртібін қалыптастыруда негізгі құрал екендігін атап өтеді. Сондықтан АЭС мәселесі де медиа дискурсында осы тұжырымдама бойынша қарастырылуы қажет. Себебі АЭС-ке қатысты ақпарат, оның қауіпсіздігі мен экологиялық әсері медиа арқылы қоғамның күн тәртібіне еніп, белгілі бір маңыздылыққа ие болады. АЭС-ке қатысты ақпараттық күн тәртібін қалыптастыру, оған деген

қоғамдық қабылдауды айқындауға ықпал етеді.

АЭС тақырыбын БАҚ-та көтеру кезінде олардың таңдалуы мен медиа контексті, ақпараттың ұсынылуы қоғамның АЭС-ке деген көзқарасына әсер етуі мүмкін. Мысалы, ақпараттық жаңалықтардың айқын әрі нақты болуы немесе керісінше, теріс контексте ұсынылуы азаматтардың атом энергиясына деген үрейін немесе сенімін қалыптастырады (McCombs, 2008). БАҚ-тың осындай рөлі ақпараттық күн тәртібін қалыптастырып, халықтың назарын қажетті мәселелерге аударады екен. Ал Zukas (2018) зерттеуіне сәйкес, журналистер АЭС тақырыбына қатысты дискурсты қалыптастырмайды, яғни өз бетінше терең зерттеп, талдаудан гөрі, көбінесе ақпарат таратушы рөлін атқарады. Олар жаңалықтарды негізінен саясаткерлерден, мемлекеттік қызметкерлерден немесе энергетика саласының өкілдерінен алады. Сондай-ақ, ресми атағы мен ғылыми дәрежесі бар сарапшылардың пікіріне сүйенеді. Бұған қоса, ядролық компаниялардың қоғаммен байланыс және стратегиялық коммуникация арқылы жасаған ықпалы да журналистердің материалдарына әсер етуі мүмкін.

Келесі Катц пен Лазарсфельд (1955) зерттеулеріне сүйенетін болсақ, олардың айтуынша, бұқаралық және тұлғааралық қарым-қатынас арасында байланыс бар. Бұқаралық ақпарат құралдары коммуникация процесінде үстемдік етеді, өйткені жаңалықтар оған назар аударудың арқасында маңыздылыққа иелік етеді. Көпшілік алдында түсіндірілетін шындық аспектілері (жаңалықтар фреймині) әлеуметтік мәнге ие болады. Олар белгілі бір қоғамда талқыланатын және дискурстың да, әлеуметтік шындықтың құрылысының да жалғасуына кепілдік беретін фактілер (мысалы, жаңалықтар) болып саналады. Медиадағы фреймдеу әлеуметтік нормалар мен құндылықтардан, медиа ұйымдарының ішкі ережелерінен, мүдделі топтардың ықпалынан, журналистік тәжірибелерден және саяси бағыттардан әсер алады (Mercado-Sáez, Marco-Crespo & Álvarez-Villa, 2019). Ядролық мәселелерге қатысты фреймдерді қалыптастыруға бұл саланың мүдделі өкілдері белсенді атсалысады. Олар ядролық энергетиканың маңыздылығын дәлелдеу үшін әртүрлі әдістерді қолданады: насихаттау, қоғаммен байланыс, жарнама, журналистермен сұхбаттар, мақалалар жариялау және басқа да ақпараттық іс-шаралар (Gamson & Modigliani, 1989). Энтманның пікірінше (1993), фрейминің ұсынылған шындықтың белгілі бір аспектілеріне назар аударуды және оларға үлкен мән беруді білдіреді, сонымен бірге қарастырылып отырған мәселенің нақты анықтамасын, себеп-салдарлық байланыстарды түсіндіруді, моральдық бағалау мен қорғауды насихаттау үшін басқа ақпаратты өткізіп жібереді екен.

Осы тұста мысал ретінде Коэнның (1963) зерттеуін қарастырайық. Melber, Nealey, Hammersla & Rankin, (1977) зерттеуінде АЭС-тың жарылуы себебінен болған апаттардың БАҚ-та қалай ұсынылғанын және олардың қоғамға әсерін талдайды. АЭС-ке қатысты ақпараттың қорқынышты контексте берілуі адамдардың атом энергиясына деген қорқынышын арттыруы мүмкін дейді. Мүмкін, мемлекетке тәуелді БАҚ-тың АЭС-ке қатысты теріс мақала немесе жаңалықтар жарияламауының себебі осы шығар. Дегенмен оның айтуынша, ғылыми және техникалық ақпараттың дұрыс берілуі де өте маңызды. АЭС-тің экологиялық және қауіпсіздік аспектілерін түсіндіретін ғылыми зерттеулер мен техникалық мәліметтер көпшілікке түсінікті әрі сенімді түрде ұсынылса, бұл атом энергетикасына деген сенімді арттырады екен.

Бұқаралық ақпарат құралдары фрейминің (фрейминдік интерпретация) арқылы мәселенің белгілі бір анықтамасын және оның ағымдағы түсіндірілуін алға тартады (Hepp, 2019). Фрейм жасау тұжырымдамасын Каллаган мен Шнелл (2005) «барлық саяси субъектілер, соның ішінде БАҚ тілдік белгілерді пайдалана отырып, мәселелерді анықтап, оларға мән беретін және оларды байланыстыратын процесс» деп қорытындылады. Негізгі фреймдер мемлекеттік саясат пікірталастарының шекарасын белгілейді. Осылайша, олар негізгі мәселенің не екенін анықтай отырып, әлеуметтік мәселе немесе шешім туралы ойлаудың белгілі бір әдісін ұсынады.

Бұқаралық ақпарат құралдары қоғамдық дискурсты теріс және оң салдары бар тәсілдермен қалыптастыра алады (McQuail, 2007). Бұқаралық ақпарат құралдарының оң да, теріс те әсер етуі мүмкін болғанымен, зерттеулер даулы мәселелердің бұқаралық ақпарат құралдарында жасалуын көбінесе қоғамдық мүддеден асып түсетінін көрсетеді деуге болады.

Ал Герман және Хомскийдің (1988) айтуынша, бұқаралық ақпарат құралдарының ақпаратпен манипуляциясы (фрейминдеу) неғұрлым күшті мүдделерге қызмет ету және басқа пікірді маргинализациялау әлеуметтік ғылымдарда жақсы қолданыста екен. Касперсон (1988) медиа манипуляциялары мен қоғамдық қабылдаудың өзгеруіне қатысты бірнеше теориялық тұжырымдар жасаған. Оның пікірінше, БАҚ-та ақпараттың контексті мен тәсілі қоғамдық пікірді тереңінен өзгертуі мүмкін. Мысалы, АЭС-тің қауіпсіздігі туралы мәліметтер ғылыми тұрғыда дұрыс ұсынылса, онда қоғамның қабылдауы позитивті болуы мүмкін. Алайда, БАҚ теріс немесе жалған ақпараттарды жариялаған жағдайда, бұл ақпараттар қоғамның атом энергетикасына деген сенімсіздігін күшейтеді дейді.

Ядролық технологиялар бұл қоғам арасында қайшылықты қоғамдық пікірді тудыратын дүниелердің бірі. Нисбет (2006) атом энергетикасы туралы пікірталаста былай дейді: "фреймиң атом энергетикасын жақтаушылардың да, даттаушылардың да қоғамдық пікірін ұлттық деңгейде басқаратын орталық құрылғы болады". Бұдан біз не түсінеміз? Әрине, күн тәртібі теориясы мен фреймиңнің ақпаратты халыққа жеткізудегі алар орны мен маңызының зор екенін түсіне аламыз. Осыған байланысты баспа құралдары әлеуметтік түсіндірудің маңызды көзі болып табылады.

Осы тұста Сингер мен Эндр (1993) зерттеулері бұқаралық ақпарат құралдарының атом энергетикасымен байланысты ықтимал ұзақ мерзімді тәуекелдерді елемейтінін көрсетті. Ал Гамсон мен Модильяни (1989) бұқаралық ақпарат құралдары атом энергиясын технологиялық прогрестің нәтижесінде пайда болатын артықшылықтар тұрғысынан тұжырымдайтынын анықтады. Ал Калли (2010) мұндай тұжырымдар қоғамдық талқылауды шектеуі немесе жоюы мүмкін дейді.

Теорияға түсіндірме

Күн тәртібі теориясын 1972 жылы Максвелл Маккомбс пен Дональд Шоу ұсынған. Олар АҚШ-тағы 1968 жылғы президенттік сайлау барысында жүргізген зерттеулерінде бұқаралық ақпарат құралдарының қандай тақырыптарға басымдық беретіні қоғам үшін сол мәселелердің маңыздылығын арттыратынын дәлелдеді (McCombs & Shaw, 1972). Бұл зерттеу БАҚ-тың қоғам пікіріне ықпал ету қабілетін көрсетіп, күн тәртібін белгілеу құбылысының ғылыми негізін қалады. Теорияның негізгі идеясы – бұқаралық ақпарат құралдары белгілі бір мәселелердің маңыздылығын тікелей анықтамаса да, қоғамның назарын қандай тақырыптарға аудару керектігін көрсетеді. Осылайша, БАҚ ақпараттың берілу жиілігі мен оны ұсыну тәсілдері арқылы адамдардың күнделікті өмірінде қандай мәселелерді маңызды деп қабылдайтынын қалыптастырады.

Теорияның екі негізгі деңгейі бар. Бірінші деңгейі БАҚ назар аударатын тақырыптарды анықтаса, екінші деңгейі сол мәселелердің қалай ұсынылатынын сипаттайды. Екінші деңгейде фреймиң тәсілі қолданылады, бұл белгілі бір оқиғалар мен құбылыстардың белгілі бір ракурстан көрсетілуін білдіреді. Бұл тәсіл ақпараттың берілу форматы мен контекстіне байланысты қоғамның белгілі бір тақырыпты қалай қабылдайтынына тікелей әсер етеді (Entman, 1993). Жалпы, фреймиң теориясын күн тәртібі теориясының құрамдас бөлігі ретінде қарастыруға болады.

Күн тәртібі теориясы әсіресе саяси науқандар кезінде, қоғамдық пікірді қалыптастыруда,

дағдарыс жағдайларында және әлеуметтік мәселелерді насихаттауда маңызды рөл атқарады. БАҚ белгілі бір тақырыптарды алдыңғы қатарға шығару арқылы қоғамдық пікірді бағыттап, адамдардың шешім қабылдауына әсер етуі мүмкін.

Әдіснама

Қазақстанда АЭС салу тақырыбы бойынша ақпараттық күн тәртібін қалыптастыру ерекшеліктерін анықтау, сондай-ақ атом энергетикасын қоғамдық қабылдауға медианың әсерін зерттеу мақсатына жету үшін төрт БАҚ өкілінің мақалаларына контент-анализ жүргіздік. Себебі біздің арқау етіп алған теориямыз бен тақырыпқа сәйкес жүретін әдістердің бірі – контент-анализ. Тақырыпты терең зерттеп, зерттеу сұрақтарына жауап алу мақсатында дәл осы әдіс түрі сәйкес келеді.

БАҚ мазмұнын статистикалық дәл өлшеуді білдіретін «контент-анализ» термині XIX ғ. соңы мен XX ғ. басында АҚШ-та пайда болды. Оның негізін қалаушылардың бірі ретінде **Гарольд Лассвеллді көрсетеді**. Оның еңбектері медиа мәтіндердегі мазмұнды талдауды, олардың ықпалы мен қоғамға әсерін зерттеудің алғашқы қадамдарын жасауға мүмкіндік берді. **Лассвелл** БАҚ арқылы жасалатын ақпараттық манипуляцияларды талдай отырып, контент-анализ әдісін «ақпараттық мазмұнның құрылымын жүйелі зерттеу» ретінде ұсынды. Криппендорфтың айтуынша (1980), мазмұнды талдау – мәтіндерден контекстке қайталанатын және жарамды қорытындылар жасауға арналған зерттеу әдісі. Сонымен қатар мәтіндер мен коммуникацияның басқа түрлерінен жүйелі, сенімді немесе негізді және қайталанатын қорытындылар жасауға арналған зерттеу әдісі (Drisko & Maschi, 2016).

Жалпы контент-анализ ақпараттық күн тәртібі теориясының төңірегінде БАҚ-тың қоғамдық пікірді қалыптастырудағы рөлін айқындайды. МакКомбс пен Шоу (2017) өздерінің алғашқы зерттеулерінде, БАҚ таңдаған және жиі жариялайтын тақырыптар қоғамның назарында болады және солар қоғамдық пікірді бағыттайды деп көрсеткен. Контент-анализ әдісі осы таңдауларды зерттеуге, БАҚ қай мәселелерді көп жариялап, қандай контексте көрсету арқылы қоғамдық пікірді қалыптастыратынын түсінуге мүмкіндік береді.

Зерттеу үшін кіріспеде айтып кеткенімдей, төрт БАҚ түрі таңдалды. Іріктеме **мемлекетке тәуелді немесе тәуелсіз болуы; тіл (аудитория); танымалдығы; секілді категориялар** арқылы жүзеге асты.

Таңдалған БАҚ атаулары: «Егемен Қазақстан» қазақ тілінде ақпарат тарататын жаңалықтар сайты және орыс тілінде хабар таратушы - «Казахстанская правда» сайты; ал екінші БАҚ өкілдері – «Vlast.kz» сайтының қазақ және орыстілді басылымы.

Бірінші және екінші іріктемеге сәйкес, Нусипов және Драгомир (2019) атты зерттеушілер қазақтілді газет «Егемен Қазақстан» және орыстілді «КазПравда» газетін Ақпарат және әлеуметтік даму министрлігіне тиесілі деп көрсетеді. Ал Vlast.kz – үздіктер қатарындағы жалғыз шынайы тәуелсіз жаңалықтар сайты. Ол азаматтық белсенді және журналист Вячеслав Абрамовқа тиесілі, ол бұрын MediaNet үкіметтік емес ұйымының директоры және АҚШ үкіметі қаржыландыратын ҰЕҰ Қазақстандағы Freedom House жергілікті кеңсесінің басшысы болған (Nussipov & Dragomir, 2019).

Сурет 1. Қазақстандағы медиа саласындағы негізгі ықпал етушілер**The key influencers in the media in Kazakhstan**

Direct & indirect influence	Operator	Prominent news media assets			
		TV	Radio	Print	Online
Government	Nur-Media	Astana TV	Radio NS	Liter	Liter.kz
	Teleradiokorporaciya Kazakhstan	Eurasia; Qazaqstan	Kazakh Radio		
	Agenstvo Khabar	Khabar			24.kz
	Kazkontent				Bnews.kz
	Mezhdunarodnoye Informacionnoye Agenstvo Kazinform				Kazinform.kz
	Respublikanskaya Gazeta Egemen Kazakhstan			Egemen Kazakhstan	
	Respublikanskaya Gazeta Kazakhstanskaya Pravda			KazPravda	
	Teleradiokompaniya Yuzhnaya Stolica	Almaty TV			
Baitasova Aidana, Abzhaparova Lyazzat, Satybaldin Timur, LLP Skytec	United Media Group			Forbes Kazakhstan	Forbes.kz
Abramov Vyacheslav	Izdatelstvo Vlast				Vlast.kz
International	Mezghosudarstvennaya Teleradiokompaniya MIR v	MIR			

Ескерту. Nussipov, Adil. 2019. "Media Influence Matrix: Funding Journalism in Kazakhstan." *Center for Media, Data and Society*

Сурет 2. Бюджеттік бағдарлама бойынша шығыстар

Расходы по бюджетной программе, всего ⁴						
Расходы по бюджетной программе	Единица измерения	Отчетный год	План текущего года	Плановый период		
		2016	2017	2018	2019	2020
Проведение государственной информационной политики	тысяча тенге	41 778 814,4	43 973 993	47 166 917	46 432 716	42 243 343

ТОО «Қазақ газеттері»	газеты «Ана тілі», «Экономика», «Ұйғыр айвази», журналы «Мысль», «Ақиқат», «Үркер»	149 766
РГП на ПХВ «Центр анализа и информации» Министерства информации и коммуникаций	Информационно-аналитическое и методическое сопровождение вопросов проведения государственной информационной политики	878 898
АО «Республиканская газета «Егемен Қазақстан»	газету «Егемен Қазақстан»	877 536
АО «Республиканская газета «Казахстанская правда»	газету «Казахстанская правда»	721 152

Ескерту. Меруерт Сыздықбекованың «БАҚ-тағы мемлекеттік ақпараттық тапсырыс» атты зерттеуінен

Үшінші іріктеме бойынша, Нусипов және Драгомир (2019) «Vlast.kz азаматтық қоғам белсендісі және журналистке тиесілі елдегі ең көп кіретін 10 веб-сайттың ішінде шын мәнінде тәуелсіз жаңалықтар сайты», - дейді. Ал «Егемен Қазақстан» және «Казахстанская Правда» сайттары туралы айтар болсақ, Нусипов және Драгомирдің (2019) зерттеуінде көрсетілгендей, танымалдылық жағынан екі басылым да алғашқы орындарда:

Сурет 3. Қазақстандағы ең танымал газеттер, мамыр 2019

<i>The most popular newspapers in Kazakhstan, May 2019</i>	
Newspaper	Majority owner
Karavan	The First President
KazPravda	Government
Egemen Kazakhstan	Government
Vremya	Subharberdin Nurzhan, LLP Shanyrak Trade
Argumenty i Fakty	Turebayeva Bibigul
Express - K	Shahnovich Igor, Bekkulova Sholpan, LLP Vostok Impax
Zhas Alash	Atusheva Saltanat, Sarsenbay Ana
Liter	Government
Kapital	Mustafina Svetlana, Mustafin Sanzhar
Kursiv	User Saken

Source: CMDS survey, Almaty

Ескерту. Nussipov, Adil. 2019. "Media Influence Matrix: Funding Journalism in Kazakhstan." *Center for Media, Data and Society*

Жалпы зерттеу мерзімі 6 қазандағы референдумға дейінгі 2 апта аралығы, яғни 21.09.2024-04.10.2024. Іріктеме 21.09.2024 – 25.09.24; 26.09.2024 – 30.09.24; 01.10.2024 – 04.09.24 және ауқымды мақалалар деп қарастырылды. 5 қазанды қарастырмаған себеп – бұл күні ешқандай БАҚ

АЭС туралы мүлде ақпарат таратпады. Өйткені бұл күн референдум алдындағы «тыныштық күні» болды. Тыныштық күні – бұл дауыс берудің алдында өтетін күн, онда кез келген үгіт-насихат жұмыстарына тыйым салынады. Бұл күні кандидаттар мен партияларды ашық қолдау, көпшілік алдында сөйлеу немесе үгіт материалдарын таратуға рұқсат етілмейді.

Зерттеу нәтижелері

Зерттеу барысында таңдалған БАҚ өкілдерінің 6 қазандағы референдумға дейінгі 2 апта аралығында шығарған ауқымды мақалалары сараланды. Әр БАҚ-тан 3 мақаладан таңдалып, барлығы 12 мақала талданды. Контент-анализдің нәтижесінде, төмендегідей сандық көрсеткіштер мен категориялар анықталды.

Бірінші категория: Операциялық қызметкерлер, АЭС құрылысы және пайдалану (ұлттық, халықаралық деңгей), референдумға шақыру, мүдделі тараптар. Бұл категорияға арқау болған тірек сөздер: штаб мүшелері, АЭС салу, эксплуатация, халықаралық, жалпыұлттық, референдум.

Екінші категория: Энергетикалық қауіпсіздік. Бұл категория «қауіпті/қауіпсіз, стандарттар, нормаларды қадағалау» сияқты сөздердің арқасында қалыптасты.

Үшінші категория: Балама энергетика/ экология. Тірек сөздер: энергия, энергетика, көміртек.

Төртінші категория: Қоғам пікірі. Бұл тұста «құқық, пікір, қарсылық, жақтаушылар» сынды сөздер көп кездесті.

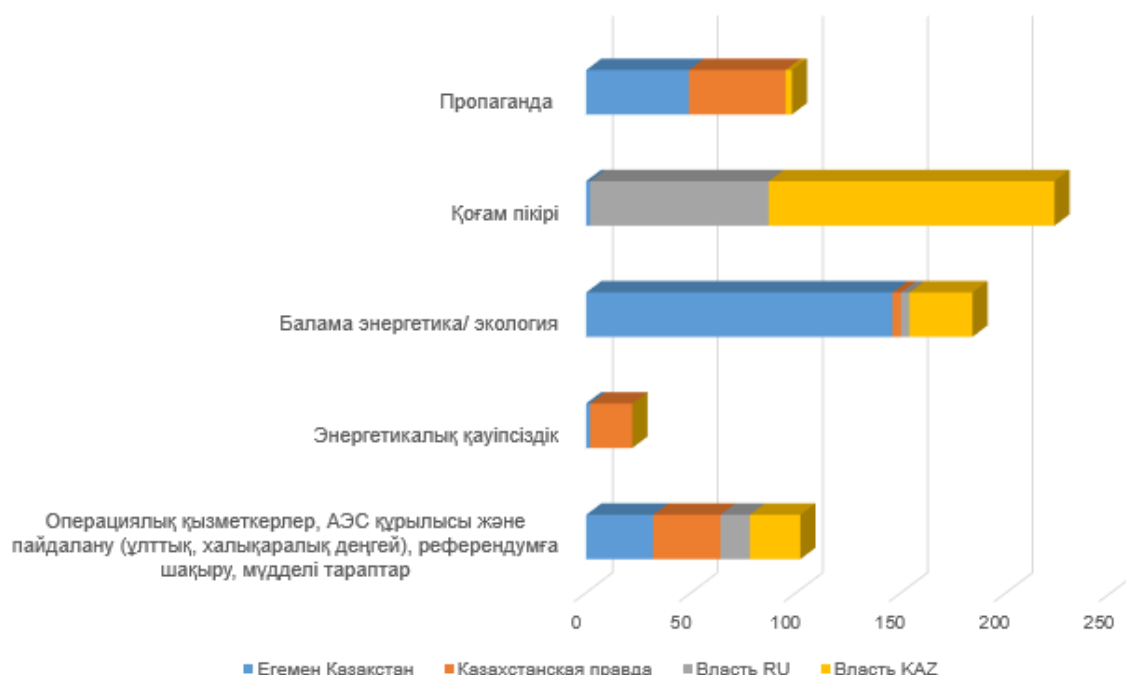
Соңғы категория: Пропаганда. Тірек сөздер: қолдау, маңызды, мүмкіндік, дамыту. 12 мақала бойынша контент-анализдің нәтижелері төмендегідей болды:

Кесте 1. Зерттеу нәтижелері бойынша контент-анализ әдісі арқылы құрылған категориялар мен БАҚ-та кездескен сөздердің сандық көрсеткіштері

№	Фреймнің тақырыбы	Кілт сөздер	Егемен Қазақстан	Казахстанская правда	Власть RU	Власть KAZ
1	Операциялық қызметкерлер, АЭС құрылысы және пайдалану (ұлттық, халықаралық деңгей), референдумға шақыру, мүдделі тараптар	штаб мүшелері, АЭС салу, эксплуатация, халықаралық, жалпыұлттық, референдум	32	32	14	24
2	Энергетикалық қауіпсіздік	қауіпті/қауіпсіз, стандарттар, нормаларды қадағалау	2	20	0	0
3	Балама энергетика/ экология	энергия, энергетика, көміртек,	146	4	4	30
4	Қоғам пікірі	құқық, пікір, қарсылық, жақтаушылар	2	0	85	136
5	Пропаганда	қолдау, маңызды, мүмкіндік, дамыту	49	46	0	3

Ескерту. Автордың зерттеу нәтижелеріне сәйкес жасаған кестесі

График 1. Зерттеу нәтижелері бойынша контент-анализ әдісі арқылы құрылған категориялар мен БАҚ-та кездескен сөздердің сандық көрсеткіштерінің графигі

Ескерту. Автордың зерттеу нәтижелеріне сәйкес жасаған графигі

Алғашқы фрейм негізінен мемлекетке тәуелді ақпарат құралдарында («Егемен Қазақстан», «Қазақстанская правда») белсенді талқыланған. Тіпті контент-анализ талдауы нәтижесі бойынша сандық көрсеткіштері тепе-тең болды. Бұл үкіметтің АЭС құрылысына қатысты ұстанымын қолдауымен байланысты. Себебі «Егемен Қазақстан» және «Қазақстанская правда» сайтында жарияланған мақалалардың барлығы АЭС құрылысын салуды қолдау мәнінде жазылған. Тақырыптарының өзі соны айқындайды: «АЭС: сенімді энергия көзі», «АЭС игілігін барша жұрт көреді», «АЭС – энергетикалық қауіпсіздік», «Атомный» прирост. Почему в мире активно строят АЭС». Мысалдар келтірер болсақ, «штаб мүшелері өңірдегі сарапшылар қауымдастығымен кездесуде жалпыұлттық референдум елдің дамуы жолында шешуші мәнге ие екенін айтады» дейді (Егемен Қазақстан, 2024). Сонымен қатар халықты, әсіресе жастарды референдумға шақыру мәнінде «ел болашағына ықпал ететін мәселе күн тәртібіне шығарылған референдумға жастардың белсенді қатысуы маңызды рөл атқарады» (Егемен Қазақстан, 2024). Ал «КазПравда» (2024) референдумды «проведение референдума по вопросу строительства атомной электростанции может стать важным этапом» дейді. Келесі тәуелсіз басылымдарға келер болсақ, **Власть KZ** тәуелсіз басылымы да бұл тақырыпты аз болса да назарға алған, салыстырмалы түрде Властің орыстілді сайтына қарағанда көбірек көрсеткіштерге ие. Неге десеніздер, бұл «референдум» кілт сөзінің көптеп кездесуінен болып отыр. Жалпы тақырыптарына да тоқталар болсақ, тәуелсіз БАҚ-тың АЭС-тің салынуына қатысты теріс пікірде екендігін және референдумға қатысты пропагандалық жұмыстардың жүріп жатқандығын сынға алғандығын көруге болады. Мысалы, «Қабылданып қойған шешімді заңдастыру ғана», «Атомная пропаганда» атты мақалаларында билікті және референдумға қатысты жүріп жатқан үгіт-насихатты сынға алады.

Келесі қарастырылған категория – «Энергетикалық қауіпсіздік». Бұл тақырып бойынша тәуелсіз БАҚ өкілдері мүлде материал жарияламаған. Мұның себебі, біріншіден, олардың жалпы

АЭС құрылысына қарсы ұстанымы болуы мүмкін, екіншіден, олардың назарын референдумның әділ өтуіне ықпал жасау мен дауыс беру процесін бақылау мәселесіне аударуы ықтимал. Яғни, тәуелсіз БАҚ үшін АЭС-тің энергетикалық қауіпсіздікке әсерінен гөрі, оның әлеуметтік және саяси қырлары басымырақ болған сияқты.

Ал мемлекеттік БАҚ өкілдеріне келетін болсақ, «Егемен Қазақстан» мен «Казахстанская правда» сайттарын салыстырғанда, бұл мәселе бойынша екі түрлі ақпарат ұсынылатыны байқалады. Атап айтқанда, «Энергетикалық қауіпсіздік» тақырыбы қазақтілді аудиторияға көбірек бағытталған. Себебі Қазақстан халқының басым көпшілігін қазақтар құрайды және ел мен ұрпақ қауіпсіздігі туралы мәселелерде белсенділік танытатын да – негізінен қазақтілді қауым. Осыған байланысты, қазақтілді басылымдарда АЭС-тің ұлттық қауіпсіздікке қосар үлесі ерекше атап көрсетіледі.

Мысалы, жоғарыда мысал ретінде келтірілген «АЭС – энергетикалық қауіпсіздік» атты мақалада: *«Таяуда «Ranking» порталы АЭС-тің тиімділігі мен ықтимал зиянды тұсын таразылап, халықаралық тәжірибеден сүбелі мысалдар келтіріп, мәлімет жария етті»* деп көрсетілген (Егемен Қазақстан, 2024). Бұл мақалада АЭС-тің ел экономикасы мен энергетикалық тәуелсіздігі үшін маңыздылығы әлемдік тәжірибе тұрғысынан талқыланып, оның Қазақстан үшін тиімділігі жан-жақты сипатталады. Мұндай материалдардың негізгі мақсаты – қоғамдағы алаңдаушылықты азайтып, АЭС-тің қауіпсіздік стандарттарына қатысты күмәнді сөйіс болуы мүмкін.

Дегенмен мемлекеттік БАҚ-та балама пікірлердің берілуі өте шектеулі. Барлық материалдар негізінен АЭС-тің артықшылықтарын көрсетумен ғана шектеледі. Мысалы, АЭС құрылысына байланысты негізгі қауіптер, соның ішінде ядролық қалдықтарды сақтау мәселесі, технологиялық ақаулардың ықтималдығы немесе Чернобыль мен Фукусима апаттары сияқты сценарийлердің қайталану қаупі мүлде қозғалмайды. Сондай-ақ, АЭС құрылысының нақты шығындары, оны қаржыландыру көздері және болашақта экономикалық ауыртпалығы қандай болатыны туралы ашық талқылау жүргізілмейді.

Бұл мәселелерді негізінен тәуелсіз БАҚ көтеріп отырғанымен, олардың аудиториясы шектеулі, ал қазақтілді балама ақпарат тіпті аз. Бұл жағдай қоғамның белгілі бір бөлігі тек мемлекеттік БАҚ-тың біржақты ақпаратын тұтынатынын көрсетеді, ал АЭС туралы объективті әрі жан-жақты пікірталас жүргізу мүмкіндігі шектеледі.

Үшінші категория – «балама энергетика және экология» тұрғысынан алып қарағанда, «Егемен Қазақстан» сайты көш бастап тұр. Бұл платформада жарық көрген мақалалардың барлығы дерлік «көміртек деңгейін төмендету» мәселесіне ерекше назар аударып, АЭС-тің экологиялық тұрғыдан тиімділігін көрсетуге бағытталған. Басылым материалдарында парниктік газдардың азаюы мен энергетикалық қауіпсіздікке қол жеткізу тақырыптары жиі қозғалады.

Мысалы, сайттағы мақалаларда көмір, мұнай және газ сияқты дәстүрлі энергия көздерінің қоршаған ортаға тигізетін зияны айтылады. Энергетика секторының көмірқышқыл газы (CO₂) шығарындылары әлемдік деңгейде 40%-дан асып кететініне назар аударылған: *«энергетика секторының көмірқышқыл газы (CO₂) шығарындылары барлық жалаңаштық шығарындының 40%-дан астамын құрайды. Бұл оны климаттың өзгеруімен күрестегі ең өзекті мәселелердің біріне айналдырады. Атом электр стансаларының CO₂ шығарындылары небәрі 5,1-6,4 г/кВт·сағ құрайды, бұл атом энергетикасын электр энергиясын өндірудің экологиялық таза әдістерінің біріне айналдырады»* (Егемен Қазақстан, 2024). Бұл мәселені шешу үшін балама энергия көздерін дамыту, оның ішінде атом энергетикасының рөлін арттыру қажеттігі баса көрсетіледі.

Сонымен қатар «Егемен Қазақстан» басылымында АЭС-тің экологиялық тұрақтылыққа қосатын үлесі жайлы нақты ғылыми деректер келтіріледі. Жаңартылатын энергия көздерімен

салыстырғанда, атом энергетикасының үздіксіз және тұрақты энергия өндіру қабілетіне ие екендігі жиі аталып өтеді. Жел мен күн энергиясы ауа райына тәуелді болғандықтан, тұрақты қуат көзі ретінде АЭС-тің артықшылықтары баса көрсетіледі.

Бұған қоса, мақалада Қазақстанның халықаралық экологиялық міндеттемелерін орындау үшін атом энергетикасын дамыту қажеттігі туралы пікірлер беріледі. Осылайша, «Егемен Қазақстан» АЭС-ті экологиялық таза әрі балама энергия көзі ретінде көрсетіп, оның көміртек шығарындыларын төмендету мен энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі рөлін жан-жақты талқылайды.

Қоғам пікірі категориясына сәйкес, көріп тұрғандарыңыздай, тек тәуелсіз БАҚ өкілдері ғана халықтың пікіріне құлақ асып, олардың пікірлерін жариялауға тырысқан. Олар қоғамдағы қарсылықтар мен қоғамдық дискуссияларға ерекше назар аударып, бұл тақырыптарды кеңінен талқылаған. Жарияланған материалдарда жастардың қолдарына қолдау бағытындағы плакаттар ұстап шығуына қарсы пікірлер айтылып, үгіт-насихат іс-шараларының көптеп өткізіліп жатқанына баса назар аударылған. Сонымен қатар, тәуелсіз бақылаушылардың қысымға ұшырап жатқаны туралы да жазылған. БАҚ өкілдері АЭС құрылысына байланысты қоғамдық талқылаудың қалай өтіп жатқанын және биліктің бұл жобаны не себепті жүзеге асырғысы келетінін сарапшылармен талқылап, арнайы мақалалар жариялады. Ал мемлекетке тәуелді БАҚ бұл мәселеге мүлде назар аудармаған. Олардың қоғамдағы қарсылық пікірлерді елемеге тырысқаны – нөлдік көрсеткіштерден анық байқалады.

Соңғы айқындалған категория – пропаганда. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, мемлекеттік бұқаралық ақпарат құралдары АЭС құрылысына қолдау білдіру мақсатында кең ауқымды үгіт-насихат жұмыстарын жүргізген. Мемлекеттік медиада атом электр станциясы Қазақстан үшін тиімді әрі стратегиялық маңызы жоғары жоба ретінде сипатталады. Бұл насихаттың басты бағыты – АЭС-тің елдің энергетикалық тәуелсіздігін қамтамасыз ететін маңызды қадам екенін көрсету. Осы мақсатта, БАҚ материалдарында еліміздің электр қуатына деген қажеттілігін өтеу, сыртқы энергия көздеріне тәуелділікті азайту мәселесі жиі қозғалады.

БАҚ-тағы жарияланымдарда АЭС экологиялық таза энергия көзі ретінде көрсетіледі. Көмір мен газ секілді дәстүрлі энергия көздеріне қарағанда, атом энергетикасы парниктік газдардың шығарылуын төмендететіні ерекше атап өтіледі. Бұл – климаттық өзгерістермен күрес және экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін тиімді шешім деген пікір алға тартылады. Сонымен қатар мемлекеттік медиада атом электр станциясының экономикалық даму мүмкіндігін арттыратыны туралы да жиі жазылады. АЭС құрылысының жаңа жұмыс орындарын ашу, инфрақұрылымды дамыту, инвестиция тарту сияқты артықшылықтары кеңінен насихатталған. Осы арқылы халықтың жобаға деген сенімін арттыру көзделген.

Мемлекеттік БАҚ-тың тағы бір негізгі аргументі – АЭС-тің жаңартылатын энергия көздерімен қатар өмір сүре алатын тұрақты энергия жүйесі екені. Яғни, күн және жел электр станцияларының әлеуетін дамыту қажеттігі мойындалғанымен, олардың бірқатар шектеулері бар екені де ескертіледі. Бұл шектеулердің ішінде ауа райының тұрақсыздығы, үздіксіз энергия өндіру мүмкіндігінің болмауы сияқты факторлар айтылады. Осылайша, АЭС – сенімді әрі тұрақты энергия көзі ретінде көрсетіледі.

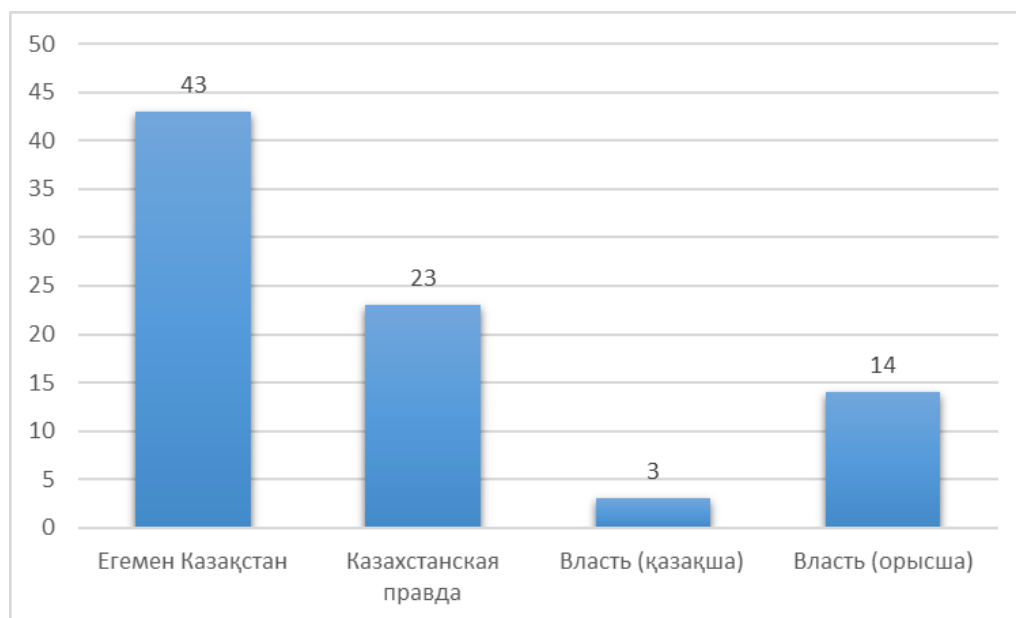
Бұдан бөлек, мемлекеттік медиада атом электр станциясы "Қазақстанның болашағы" ретінде бейнеленеді. Яғни, халықтың санасына АЭС тек экономикалық және технологиялық прогрестің символы ғана емес, елдің халықаралық аренадағы беделін арттыратын стратегиялық жоба ретінде ұсынылады. Бұл риторика Қазақстанның энергетикалық қауіпсіздігі мен технологиялық дамуын ұлттық жетістік ретінде көрсетуге бағытталған. Мұндай тәсіл, өз кезегінде, халықтың қолдауын арттыруға ықпал етуі мүмкін.

Дегенмен қазақтілді аудитория арасында альтернативті ақпараттың тапшылығы байқалады. Қазақтілді БАҚ-тағы ресурстардың аздығы, әсіресе Власть сияқты тәуелсіз сайттарда қазақша материалдардың жетіспеуі, балама көзқарастардың таралуына кедергі келтіреді. Бұл жағдай қоғамның үлкен бөлігін біржақты ақпарат ағынына тәуелді етіп, АЭС құрылысына қатысты сындарлы пікірталас жүргізу мүмкіндігін шектейді.

Қорытындылай келе, мемлекеттік БАҚ-тың негізгі мақсаты – АЭС-тің қажеттілігін жан-жақты насихаттау екені анық көрінеді. Энергетикалық тәуелсіздік, экологиялық тиімділік, экономикалық даму, халықаралық бедел сияқты факторлар басты аргумент ретінде қолданылады. Дегенмен альтернативті ақпараттың жетіспеуі, балама көзқарастардың жеткілікті деңгейде жарияланбауы қоғамдық дискуссияның біржақты болуына алып келеді. Бұл жағдай халықтың объективті ақпарат алу мүмкіндігін шектеп, АЭС-ке қатысты әртүрлі пікірлердің ашық талқылануына кедергі жасауы мүмкін.

Сонымен қатар 21.09.2024-04.10.2024 аралығында таңдалған БАҚ-та АЭС тақырыбында шыққан мақалалар санын қарастырып көрген едік, нәтижелер төмендегідей болды.

График 2. 21.09.2024-04.10.2024 аралығында таңдалған БАҚ-та АЭС тақырыбында шыққан мақалалар саны

Ескерту. Автордың зерттеу нәтижелеріне сәйкес жасаған графигі

Екі апта ішінде АЭС тақырыбында «Егемен Қазақстан» сайты 43 мақала, «Казахстанская правда» 23 мақала, Властің қазақтілді басылымы 3 ғана мақала жарияласа, орыстілді сайты 14 мақала жариялапты. Бұл жерден мемлекеттік БАҚ-тың орыстілді аудиторияға қарағанда қазақтілді аудиторияға үлкен фокус қоятынын көруге болады. Қазақтілді аудиторияның негізгі ақпарат көздері мемлекеттік БАҚ болғандықтан, АЭС тақырыбында олардың көбіне позитивті, насихаттық бағыттағы материалдар алу ықтималдығы жоғары. Мемлекеттік БАҚ-тың қазақтілді аудиторияға көбірек фокус қоюы белгілі бір саяси және мәдени контекстпен байланысты. Қазақтілді аудиторияның көпшілігі ұлттық құндылықтарға, мемлекеттік бастамаларға жақын болғандықтан, оларға бағытталған насихат тиімді болуы мүмкін. Бұл өз кезегінде, қазақтілді оқырмандар арасында АЭС-ті қолдау деңгейін арттырады. Ал оппозициялық немесе сыни материалдардың тек орыстілді платформаларда таралуы қазақтілді оқырманды біржақты

ақпаратпен шектеуге әкеледі. Ал тәуелсіз БАҚ-тың керісінше, қазақтілді аудиторияға қарағанда орыстілді оқырманға көбірек басымдық беретінін көре аламыз. Сонымен қатар оппозициялық көзқарастағы материалдарды оқу тек қана орыстілді аудитория үшін қолжетімді болуы да қынжылтады. Яғни тәуелсіз БАҚ-та қазақтілді аудитория үшін әзірге қазақ тіліндегі ресурс өте аз.

Қорытынды

Қорытындылай келе, талдау нәтижесі көрсеткендей, мемлекетке тәуелді және тәуелсіз БАҚ өкілдерінің АЭС салуға қатысты күн тәртібі екі түрлі бағытта қалыптасқан. Мемлекетке тәуелді БАҚ – «Егемен Қазақстан» мен «Казахстанская правда» – АЭС-ті экономикалық даму, энергетикалық қауіпсіздік және экологиялық шешім ретінде қолдау мақсатында үгіт-насихат жұмыстарын кеңінен жүргізуде. Бұл материалдарда АЭС құрылысы ел болашағының кепілі, стратегиялық маңызды қадам ретінде сипатталып, оның оң әсері ғана айтылады. Бұл сайттарда балама пікірлердің мүлде болмауы, АЭС құрылысына қатысты сындарлы қоғамдық пікірталасқа кедергі келтіреді. Сонымен қатар қазақтілді аудиторияға ерекше назар аударылуы, қазақтілді аудиторияның ақпаратты тек мемлекеттік көздерден алатындығын айғақтайды. Мемлекеттік БАҚ-тың басты күн тәртібі – АЭС-ті қолдауға бағытталған қоғамдық пікір қалыптастыру. Тәуелсіз БАҚ өкілдері «Власть» сайты, керісінше, АЭС құрылысына сынмен қарап, билік жүргізіп жатқан пропаганданы әшкерелеуге тырысады. Олардың күн тәртібінде референдумның әділдігіне күмән келтіру, АЭС құрылысының қоғамдық талқылаусыз қабылдануы және балама пікірлерге назар аудару бар. «Қабылданып қойған шешімді заңдастыру» немесе «Атомная пропаганда» сияқты мақалалар арқылы АЭС-тің салдары мен биліктің біржақты шешімдері сынға алынады.

Орыс және қазақтілді аудиторияға ақпарат тарату ерекшеліктеріне тоқталсақ, ақпарат таратуда мемлекеттік және тәуелсіз БАҚ арасындағы айырмашылық айқын көрінеді. Мемлекеттік БАҚ қазақтілді аудиторияға үлкен фокус қойып, АЭС-ті қолдауға бағытталған ақпаратты молынан таратуда. «Егемен Қазақстан» контенті қазақ аудиториясының елдік мүдде, қауіпсіздік, даму сияқты тақырыптарға сезімталдығын ескеріп, сенім қалыптастыруға негізделген. Мақалалардың басым көпшілігі АЭС-ті ұлттық жетістік ретінде ұсынады. Ал тәуелсіз БАҚ-тың сыни материалдары көбіне орыстілді аудиторияға бағытталған. Қазақтілді балама ресурстардың аздығы қазақ аудиториясын біржақты, мемлекеттік ақпаратпен шектеуде. Тәуелсіз көзқарастағы ақпараттың қазақ тілінде аз болуы қазақтілді қоғамның сыни пікірлерден хабарсыз қалуына себеп болып отыр.

Жалпы алғанда, мемлекетке тәуелді БАҚ қазақтілді аудиторияға АЭС-ті қолдауға бағытталған ақпарат таратып, күн тәртібін біржақты қалыптастырады. Ал тәуелсіз БАҚ орыстілді аудиторияға сындарлы ақпарат ұсынып, балама пікірлерді алға тартады. Ақпараттық теңсіздік жағдайында қазақтілді аудиторияға сыни көзқарас пен балама пікірлердің қолжетімділігін арттыру – шешімін күткен маңызды мәселе болып қалмақ.

Әдебиеттер тізімі

- Balockaite, R. & Rinkevicius, L. (2009). Nuclear power discourse in Lithuanian mass media and public opinion: attitudinal divergencies and the emerging talking and acting classes in the risk society. *Filosofija Sociologija*. 20, 259-270.
- Callaghan, K. & Schnell, F. (2005). *Framing American Politics*. University of Chicago Press.
- Cohen, B.C. (1963). *The Press and Foreign Policy*. Princeton University Press.
- Culley, M., Ogley-Oliver, E., Carton, A. & Street, J. (2010). Media Framing of Proposed Nuclear Reactors: An Analysis of Print Media. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 20(6), 497–512. <https://doi.org/10.1002/casp.1056>
- Drisko, J., & Maschi, T. (2016). *Content Analysis*. Oxford University Press.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>
- Freedom House. (2023). *Kazakhstan: Freedom in the World 2023 Country Report*. <https://freedomhouse.org/country/kazakhstan/freedom-world/2023>
- Gamson, W., Modigliani, A. (1989). Media discourse and public opinion on nuclear power: A constructionist approach. <http://ereserve.library.utah.edu/Annual/COMM/7000/Sun/mediadiscourse.pdf>
- Hepp, A. (2019). Katz/Lazarsfeld (1955): Personal Influence. 10.1007/978-3-658-21742-6_67.
- Herman, E. S., Chomsky, N. (1988). *Manufacturing consent: The political economy of the mass media*. Pantheon Book.
- Kasperson, R. (1988). The social amplification of risk: A conceptual framework. *Risk Analysis*. 8(2), 177–187.
- Katz, E., & Lazarsfeld, F. P. (1955). *Personal influence: the part played by people in the flow of mass communications*. The Free Press.
- Katz, E., Lazarsfeld, P.F. (1955). *Personal influence: The part played by people in the flow of mass communications*, The Free Press, New York
- Krippendorff, K. (1980). *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*. SAGE Publications, Inc.
- Matsaganis, M. D., & Payne, J. G. (2005). Agenda Setting in a Culture of Fear. *American Behavioral Scientist*.
- Mccombs, M. (2008). *Setting the agenda: The mass media and public opinion*. Polity Press.
- McCombs, M. E., & Shaw, D. L. (1972). The Agenda-Setting Function of Mass Media. *The Public Opinion Quarterly*, 36(2), 176–187. <http://www.jstor.org/stable/2747787>
- McCombs, M. & Shaw, D. (2017). The Agenda-Setting function of mass media. *The Agenda Setting Journal*, 36, 176-187.
- McQuail D., (2007). *McQuail's Mass Communication Theory* (6th ed.). Sage Publications.
- Melber, B. D., Nealey, S. M., Hammersla, J., & Rankin, W. L. (1977). *Nuclear power and the public: Analysis of collected survey research* (No. PNL-2430). Battelle Human Affairs Research Center.
- Mercado-Sáez, M. T., Marco-Crespo, E., & Álvarez-Villa, À. (2019). Exploring news frames, sources and editorial lines on newspaper coverage of nuclear energy in Spain. *Environmental Communication*, 13(4), 546–559. <https://doi.org/10.1080/17524032.2018.1435558>
- Nisbet, M. (2006). Going Nuclear: Frames and Public Opinion about Atomic Energy. *Skeptical Inquirer*. https://skepticalinquirer.org/exclusive/going_nuclear_frames_and_public_opinion_about_atomic_energy/
- Nussipov, A. (2019). Media Influence Matrix: Funding Journalism in Kazakhstan. *Center for Media*,

- Data and Society*, <https://cmds.ceu.edu/article/2019-06-17/journalism-funding-kazakhstan-government-affair>
- Singer, E., Endreny, P. M. (1993). *Reporting on risk: How the mass media portray accidents, diseases, disasters, and other hazards*. Russell Sage. <https://www.russellsage.org/sites/default/files/ReportingonRisk.pdf>
- Zukas, K.J. (2018). No conflict, no coverage: Media misses repeal of nuclear energy moratorium. *Cogent Social Sciences*, 4 (1). <https://doi.org/10.1080/23311886.2018.1444909>
- «Атомный» прирост. Почему в мире активно строят АЭС. (2024, қыркүйек 25) *Казахстанская правда*. <https://kazpravda.kz/n/atomnyy-prirost-pochemu-v-mire-aktivno-stroyat-aes/> Соңғы қаралған күні: 20.12.2024
- 24 нарушения законодательства о референдуме выявлено в Казахстане – Генпрокуратура. (2024, қазан 4) *Власть*. <https://vlast.kz/novosti/62106-24-narusenia-zakonodatelstva-o-referendume-vyavleno-v-kazahstane-genprokuratura.html> Соңғы қаралған күні: 20.12.2024
- Атомная пропаганда. (2024, қазан 2) *Власть*. <https://vlast.kz/politika/62075-atomnaa-propaganda.html> Соңғы қаралған күні: 20.12.2024
- АЭС – сенімді энергия көзі. (2024, қыркүйек 27) *Егемен Қазақстан*. <https://egemen.kz/article/373094-aes-senimdi-energiya-kozi> Соңғы қаралған күні: 20.12.2024
- АЭС – энергетикалық қауіпсіздік. (2024, қазан 2) *Егемен Қазақстан*. <https://egemen.kz/article/373386-aes-%E2%80%93-energetikalyq-qauipsizdik> Соңғы қаралған күні: 20.12.2024
- АЭС игілігін барша жұрт көреді. (2024, қыркүйек 25) *Егемен Қазақстан*. <https://egemen.kz/article/372933-aes-igiligin-barsha-dgurt-koredi> Соңғы қаралған күні: 20.12.2024
- АЭС салу қалай насихатталып жатыр? (2024, қазан 4) *Власть Qazaqsha*. <https://vlast.kz/vlast-qazaqsha/62109-aes-salu-kalaj-nasihattalyp-zatyr.html> Соңғы қаралған күні: 20.12.2024
- Без независимых наблюдателей результаты будут искажены. (2024, қыркүйек 27) *Власть*. <https://vlast.kz/politika/62025-bez-nezavisimyh-nabludatelej-rezultaty-budut-iskazeny.html> Соңғы қаралған күні: 20.12.2024
- Выбор в отношении строительства АЭС должен сделать сам народ. (2024, қыркүйек 28) *Казахстанская правда*. <https://kazpravda.kz/n/vybor-v-otnoshenii-stroitelstva-aes-dolzhen-sdelat-sam-narod/> Соңғы қаралған күні: 20.12.2024
- Қабылданып қойған шешімді заңдастыру ғана. (2024, тамыз 23) *Власть Qazaqsha*. <https://vlast.kz/vlast-qazaqsha/61562-kabyldanyp-kojgan-sesimdi-zadastyru-gana.html> Соңғы қаралған күні: 20.12.2024
- Международные стандарты в строительстве АЭС в Казахстане: гарантия безопасности и надежности. (2024, қазан 2) *Казахстанская правда*. <https://kazpravda.kz/n/mezhdunarodnye-standarty-v-stroitelstve-aes-v-kazahstane-garantiya-bezopasnosti-i-nadezhnosti/> Соңғы қаралған күні: 20.12.2024
- Сұлтанов, Қ. (2023). Қазақстандағы атом энергетикасының тарихы: сынақтардан орнықты дамуға дейін. *Қазақстан энергетика журналы*, 10(2), 45–60.
- Тәуелсіз бақылаушыларсыз нәтиже бұрмаланады. (2024, қазан 1) *Власть Qazaqsha*. <https://vlast.kz/vlast-qazaqsha/62060-tuelsiz-bakylaushylarsyz-ntize-brmalanady.html> Соңғы қаралған күні: 20.12.2024
- Черных, А. (2008). Социология массовых коммуникаций. Издательский дом ГУ ВШЭ. <https://id.hse.ru/data/2010/11/03/1223349159/1.2.pdf>

IRSTI: 19.45.91

Nuclear Power Plants in Media Discourse: Features of Agenda Formation and Influence on Public Perception

Assel Mergenova
SDU University, Kaskelen, Kazakhstan
email: 241308001@sdu.edu.kz

Abstract

On September 2, 2024, Kassym-Jomart Tokayev announced the date of the referendum on the construction of the country's first nuclear power plant. From that moment, this event sparked widespread public discussions in the media space. This study employs the agenda-setting theory to analyze how state-funded and independent media covered the issue of nuclear power plant construction in Kazakhstan. The article aims to identify the characteristics of agenda formation within the contemporary media discourse on nuclear power plant construction in Kazakhstan and examine its impact on public perception. In particular, the study seeks to answer the following questions: what kind of agenda do state-dependent and independent media promote regarding the construction of nuclear power plants? Is the same information disseminated to both Russian-speaking and Kazakh-speaking audiences? To achieve this goal, a content analysis was conducted on the Kazakh-language and Russian-language news websites of two leading media outlets. The first group consists of state-funded publications: Egemen Qazaqstan (a Kazakh-language news site) and Kazakhstanskaya Pravda (a Russian-language platform). The second group includes the independent publication Vlast.kz, which operates in both Kazakh and Russian languages. To obtain a comprehensive picture, articles and news reports from the two weeks preceding the referendum were analyzed, as this period saw a significant increase in media coverage. A total of n=12 news articles were examined, with three articles selected from each media outlet. The findings confirmed the hypothesis that in the two weeks leading up to the referendum, state-funded media predominantly promoted an agenda in favor of nuclear power plant construction.

Keywords: agenda-setting, framing, NPP, Egemen Qazaqstan, Kazakhstanskaya Pravda, Vlast.kz.

МРНТИ: 19.45.91

АЭС в медиадискурсе: особенности формирования информационной повестки и влияние на общественное восприятие

Мергенова Асель
SDU University, Каскелен, Казахстан
email: 241308001@sdu.edu.kz

Аннотация

2 сентября 2024 года К.К. Токаев объявил дату референдума по строительству первой атомной электростанции (АЭС) в Казахстане. С этого момента данное событие вызвало широкие общественные дискуссии в медиaprостранстве. В этом исследовании используется теория формирования повестки дня для анализа того, как государственные и независимые СМИ освещали вопрос строительства АЭС. Цель статьи — выявить особенности формирования информационной повестки в рамках современного медиадискурса по теме строительства АЭС в Казахстане, а также изучить ее влияние на общественное восприятие. В частности, исследование стремится ответить на следующие вопросы: какую повестку

продвигают зависимые от государства и независимые СМИ в отношении строительства АЭС? и Одинаковая ли информация распространяется для русскоязычной и казахскоязычной аудитории?. Для достижения этой цели был проведен контент-анализ казахскоязычных и русскоязычных новостных сайтов двух ведущих СМИ. Первое – государственные издания «Егемен Қазақстан» (казахскоязычный новостной сайт) и «Казахстанская правда» (русскоязычный ресурс). Второе – независимое издание «Vlast.kz», представленное как на казахском, так и на русском языках. Для получения целостной картины были проанализированы статьи и новости за две недели до референдума, так как в этот период наблюдалась высокая интенсивность информационного освещения. Всего было рассмотрено n=12 новостных статей (по три от каждого СМИ). Результаты подтвердили гипотезу о том, что в течение двух недель до референдума государственные СМИ продвигали повестку в поддержку строительства АЭС.

Ключевые слова: формирование повестки дня, фрейминг, АЭС, Егемен Қазақстан, Казахстанская правда, Vlast.kz.